

Dick Douwes

De islam

Een kleine geschiedenis

Deze uitgave is een geheel herziene en uitgebreide bewerking van
De islam in een notendop (Uitgeverij Bert Bakker, 2005).

© 2016 Dick Douwes

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Foto omslag Mihrab/The Metropolitan Museum of Art/

Art Resource/Scala, Florence

Kaarten Yde Bouma

Zetwerk Elgraphic bv, Vlaardingen

www.uitgeverijbertbakker.nl

ISBN 978 90 351 4370 8

Uitgeverij Bert Bakker is onderdeel van Uitgeverij Prometheus

Woord vooraf

Deze uitgave is een geheel herziene versie van *De islam in een notendop*, waarvan de eerste druk in 2003 verscheen. De thematische aanpak is behouden gebleven, maar er is binnen de hoofdstukken meer aandacht voor de historische ontwikkelingen. Daarnaast is er aandacht voor recente ontwikkelingen. Bovendien is er een aantal nieuwe kaarten opgenomen. Namen en begrippen afkomstig uit het Arabisch en andere talen die het Arabische schrift gebruiken, zoals het Perzisch, worden weergegeven zoals gebruikelijk is in de Engelstalige literatuur. Het betreft een vereenvoudigde versie van de transliteratie die in wetenschappelijke publicaties gangbaar is. Hierbij is het van belang te weten dat de *u* voor de klank *oe* staat (vergelijk het Engels), de *j* voor de *j* als in *journaal* en de *kh* voor de harde *g*. Wanneer een naam of begrip vernederlandst is, wordt de Nederlandse vorm gebruikt, zoals Mohammed in plaats van Muhammad en soenniet(isch) in plaats van sunni.

Er is een literatuurlijst opgenomen voor degenen die verder willen lezen. In die lijst staan ook de publicaties waaruit wordt geciteerd.

1 De islam in vogelvlucht

Variatie

Bijna een kwart van de wereldbevolking is moslim, al dan niet praktiserend. Er wordt vaak gesproken over ‘de islam’, ook in deze publicatie, maar in de praktijk kent de islam veel variatie, veel meer dan buitenstaanders denken en ook meer dan veel moslims denken. Het beeld dat de meeste mensen van de islam hebben berust, wat niet-moslims betreft, op berichtgeving en het publieke debat en soms op eigen ervaringen omdat men gereisd heeft of islamitische burens of collega’s heeft. Omdat moslims de laatste jaren vaak negatief in het nieuws komen, is het beeld van de islam bij niet-moslims vaak negatief. In het debat in Nederland wordt de islam, en worden daarmee ook moslims, voornamelijk benaderd als een probleem waar het gaat om kwesties rondom integratie en radicalisering. Ook het recente geweld in het Midden-Oosten en in delen van Afrika schaadt het imago van de islam.

Voor moslims wordt het beeld van de islam voornamelijk bepaald door de eigen opvoeding en omgeving, maar ook door de media die berichten dat moslims vaak slachtoffer van onrecht en geweld zijn, zoals in Palestina. Het recente geweld in het Midden-Oosten en in delen van Afrika treft voornamelijk moslims. Voor veel moslims en hun kinderen die in de laatste decennia emigreerden naar het Westen is het beeld het meest confuus, omdat zij in een omgeving leven waarin de islam niet de dominante religie is en waarin zij worden aangesproken op zaken die in het land van herkomst niet of minder spelen en soms taboe zijn. Het feit dat zo veel moslims recentelijk hun weg hebben gevonden naar het Westen werkt een verdere variatie van de islam in de hand en daardoor is er volgens sommigen sprake van de ontwikkeling van een Europese islam. Hoewel er veel aandacht is voor de problematische aspecten van integratie, in het bijzonder radicali-

sering, geldt net als voor andere mensen dat vooral alledaagse zaken als familie, school, werk, verliefdheid et cetera het leven bepalen. En daarbij spelen geloof en ritueel voor de een een grotere rol dan voor de ander.

De verscheidenheid binnen de islam hangt niet alleen samen met de brede geografische verspreiding van het geloof. Vanaf de vroege islam bestaan er verschillen van inzichten waardoor de islam zich van het begin af aan veelzijdig ontwikkelde. Er is nooit een centraal gezag ontstaan als dat van het Vaticaan, met als gevolg dat bij de verdere verspreiding allerlei lokale interpretaties en belevingen de ruimte kregen. Wat opvalt is dat de verscheidenheid het grootst is op het Arabisch Schiereiland en in vroeg veroverde gebieden als Syrië en Irak. Met de komst van de moderne communicatiemiddelen en de verspreiding van modern onderwijs is er druk komen te staan op de bestaande variatie, vooral wanneer het ideeën en gebruiken betreft die nu worden gezien in de context van onderontwikkeling, bijgeloof en soms, ongelooft. Vanaf het midden van de negentiende eeuw pleit een toenemend aantal moslims voor een uniformere beleving van het geloof en een bredere toepassing van de islamitische wetgeving. Deze roep is in de tweede helft van de twintigste eeuw steeds luider geworden. Maar de meningen over wat die eenheid nu precies behelst en hoe moslims hun leven dienen in te richten, blijven variëren.

Hoe gevarieerd de islam ook mag zijn, het overgrote deel van de moslims beschouwt zichzelf als soennitisch moslim, oftewel soenniet. Er zijn maar weinig islamitische landen waar de soennieten niet de grote meerderheid vormen en in veel landen zijn vrijwel alle moslims soenniet, zoals in Indonesië, Soedan, Marokko en Nigeria. De in omvang tweede islamitische stroming is de twaalver sji'a die vele tientallen miljoenen aanhangers kent. Sinds de islamitische revolutie in Iran in 1979 hebben de twaalver sji'a grote invloed gehad op ons beeld van de islam. Toch vormen deze sji'ieten alleen in Iran en Azerbeidzjan de overgrote meerderheid van de bevolking. Daarnaast zijn er grote gemeenschappen in Irak en Libanon en kleinere in onder meer Saoedi-Arabië, Bahrein, Koeweit, Syrië, Pakistan en India. In verschillende landen waar de twaalver sji'a onbekend waren, hebben duizenden soennieten zich 'bekeerd' tot de twaalver sji'a na de revolutie in Iran, waaronder Indonesië en Nigeria. Wanneer er wordt gesproken over

sji'ieten, heeft men het bijna altijd over de twaalver sji'ieten, maar er bestaan nog andere vormen van de sji'a, zoals de zaydieten in Jemen, de afgelopen tijd in het nieuws onder de noemer van houthi's. Andere kleine stromingen vertonen overeenkomsten met de sji'a, maar worden niet door iedereen tot de sji'a gerekend – en door radicale bewegingen zelfs niet tot de islam – zoals alevi's, druzen, isma'ilieten en alawieten. Deze gemeenschappen leven voornamelijk in Syrië, Turkije en Libanon.

Wet en charisma

Twee belangrijke variabelen binnen de islam betreffen het leiderschap van de gemeenschap van gelovigen en het belang van de religieuze wetgeving, de *shari'a*. De verschillen van inzicht over het religieuze leiderschap gaan terug op vroege ontwikkelingen in de islam en komen erop neer dat soennieten zich, naast de Koran, beroepen op de *soenna*, de navolging van de profeet en de eerste generaties moslims; vandaar de naam soenniet. De kenners van die traditie en van de wetgeving, de *oelema*, geven leiding aan de gelovigen. Dit principe wordt ook gevolgd door de ibadieten in Oman en Algerije. Bij de twaalver sji'ieten speelt de wetgeving eenzelfde rol als bij de soennieten en de overeenkomsten tussen de soennitische en twaalver sji'itische wetgeving zijn dan ook groter dan de verschillen. Daarom accepteren zij elkaar vaak als medemoslims. Zij vormen de 'mainstream' islam. De laatste jaren zijn echter de spanningen tussen soennieten en sji'ieten toegenomen als gevolg van een aantal politieke conflicten in Irak, Syrië en Jemen en de spanningen tussen Iran en Saoedi-Arabië.

Sji'ieten kennen het concept van charismatisch leiderschap waarin de leiding in handen is van iemand die het goddelijk licht in zich draagt, de imam (let wel dat imam ook nog een andere betekenis heeft, namelijk voorganger in gebed), of van hen die de imam vertegenwoordigen. De twaalver sji'ieten wachten op de terugkeer van de twaalfde imam die sinds het begin van de tiende eeuw in 'verborgenheid' leeft. De kleine stroming van de zaydieten combineert eveneens het volgen van de imam (zij het een andere) met navolging van religieuze wetgeving. Bij de overige sji'itische en verwante groepen, zoals die van de isma'ilieten, druzen, alawieten en alevi's, speelt wetgeving geen of een ondergeschikte rol. Bij

enkele groepen wordt het charismatische leiderschap als een goddelijke manifestatie gezien, een opvatting die sterk wordt afgewezen binnen de mainstream islam.

De meeste moslims in Nederland zijn soenniet, maar er zijn ook veel andere stromingen vertegenwoordigd. Vrijwel 100 procent van de Marokkanen en Somaliërs hangt de soennitische islam aan of heeft een soennitische familieachtergrond en dat geldt ook voor een meerderheid van de Turken, Afghanen en Syriërs. Surinaamse moslims zijn eveneens in meerderheid soenniet, maar ook de van de soennitische islam afgesplitste Ahmadiyya heeft aanhang onder Surinaams-Hindoestaanse moslims. Naast soennieten telt Nederland alevi's, vooral Koerden (uit Turkije) en – in mindere mate – Turken en twaalver sji'ieten die vooral onder Irakezen en Iraners een belangrijke groep vormen. Overigens is lang niet iedereen praktisch; vooral onder asielzoekers uit Iran is dit niet het geval.

Verspreiding

De islam heeft zijn oorsprong in Hijaz, het berggebied in het westen van het Arabisch Schiereiland. Daar ligt Mekka, waar Mohammed werd geboren, en Medina, waar hij stierf. Vanuit dit gebied verspreidde de islam zich over het Midden-Oosten, Noord-Afrika, delen van Zuid-Europa en Azië. Vaak wordt gesteld dat de islam zich met het zwaard heeft verspreid en in zekere zin klopt dat ook, want via veroveringsoorlogen werd het gezag van islamitische Arabieren en daarna Berbers, Perzen, Mongolen, Turken enzovoort gevestigd over bevolkingen die christelijk, joods, mazdeïstisch, hindoeïstisch, animistisch, sjamanistisch enzovoort waren. Deze veroveringen gingen echter zelden gepaard met gedwongen bekering. In gebieden als Syrië en Iran bekeerde een meerderheid van de bevolking zich pas in de tiende of elfde eeuw tot de islam, dus drie tot vier eeuwen na de vestiging van het islamitisch gezag. De verdere verspreiding van de islam in Azië verliep veelal via handelaren en mystici. De Indische Archipel, bijvoorbeeld, is nooit onderworpen geweest aan enig islamitisch invasieleger. Ook in Afrika heeft de islam veelal zijn weg gevonden via handel en mystieke missies, hoewel er ook veroveringsbewegingen actief zijn geweest in West-Afrika. Tegenwoordig volgt de verspreiding van de islam vooral de migratie naar westerse landen.

In historische zin vormen de Arabische wereld en Iran de hartlanden van de islam. Hier waren de grote kalifaten gevestigd en kwam de islamitische cultuur tot bloei in steden als Damascus, Bagdad en Caïro. Tegenwoordig ligt het numerieke zwaartepunt echter in Zuid- en Zuidoost-Azië. Veruit het grootste aantal moslims woont in Pakistan, India en Bangladesh. Maar ook in Indonesië wonen tweemaal zoveel moslims als in de gehele Arabische wereld. Daarnaast heeft West-Afrika zich ontwikkeld tot een numeriek zwaartepunt. In Nigeria, bijvoorbeeld, wonen ongeveer net zo veel moslims als in Egypte, dat de grootste bevolking heeft van de Arabische landen. De islam is dus al heel lang geen Arabische godsdienst meer; wel geldt het Arabisch van de Koran als heilig.

In veel landen vormen moslims de meerderheid. In de landen van het Arabisch Schiereiland is de autochtone bevolking vrijwel 100 procent islamitisch en dat geldt ook voor landen als Mauritanië, Marokko, Algerije, Tunesië, Iran, Azerbeidzjan, Turkmenistan en Afghanistan. Na de stichting van de staat Israël (1948) zijn veel joden uit deze landen hiernaartoe gemigreerd of naar Noord-Amerika. Niettemin bestaan er nog kleine joodse gemeenschappen in Iran en Marokko. Het Midden-Oosten telt verschillende christelijke denominaties, vooral in Egypte, Libanon, Syrië, Irak, Jordanië en in Palestina en Israël. Ook in Pakistan en India zijn er kleine gemeenschappen van christenen die teruggaan op de voorislamitische periode. Pakistan, Bangladesh en Indonesië tellen nog kleine aantallen hindoes. In West- en Centraal-Afrika vormen moslims vaak een kleine meerderheid of een grote minderheid. Dat laatste geldt ook voor Oost-Afrikaanse landen als Kenia, Tanzania en Mozambique.

In Europa is de islam als gevolg van migratie de snelst groeiende religie, vooral in de grote steden. Dat er ook autochtone Europese moslims bestaan werd velen pas duidelijk tijdens het gewelddadig uiteenvallen van Joegoslavië en de val van de Sebrenica-enclave. Op de Balkan en in Oost-Europa leven enkele miljoenen moslims. In West-Europa vormen migranten en hun kinderen de islamitische gemeenschap, samen met een klein aantal bekeerlingen. In de Verenigde Staten heeft de islam aanhang verworven onder Afro-Amerikanen, van wie de bekendsten de bokser Muhammad Ali en de activist Malcolm X zijn.

2 Bouwstenen van het geloof

Een veelgehoorde uitspraak is dat de islam een eenvoudig geloof is omdat het een strikt monotheïsme voorstaat en duidelijke voorschriften kent. Volgens sommige moslims blijkt uit die eenvoud dat de islam de (enige) juiste religie is. Vanuit christelijke hoek is die veronderstelde eenvoud van de islam vaak onderschreven, onder meer door zendelingen en missionarissen die de verspreiding van de islam in de bekeringsgebieden in Azië probeerden te begrijpen en het uitblijven van eigen successen wilden verklaren. Zo zou het makkelijker zijn om je tot de islam te bekeren dan tot het christendom, hindoeïsme, boeddhisme en cetera. Ook in de huidige debatten over de islam wordt geregeld gesteld dat de islam een eenvoudige boodschap heeft en duidelijke handvatten biedt en daarom aantrekkelijk blijft. Echter, religieuze beleving en gedrag vormen een complexe materie en de islam vormt daar geen uitzondering op. Bovendien heeft een devote moslim zijn handen veel voller aan rituelen en voorschriften dan de praktiserende christen van vandaag.

Voor de meeste moslims geldt een aantal centrale geloofspunten. De hier genoemde punten betreffen belangrijke dogma's uit de soennitische traditie en veel hiervan worden eveneens onderschreven door de twaalver sji'ieten, ibadieten en zaydieten. De 'klassieke' dogma's die de basis van de geloofsleer vormen bestaan uit het geloof in de ene god, de profeten, de openbaringen, de engelen en de *yawm al-din*, de Laatste Dag. Een aantal afgeleide geloofspunten komt eveneens kort aan bod. Het is van belang te beseffen dat moslims in verschillende mate belang hechten aan deze geloofspunten.

God en zijn absolute eenheid

Hij is God, er is geen god dan Hij, de kenner van het verborgene en het waarneembare, de genadige, de barmhartige. (Soera 59:22)

Islam betekent ‘overgave’, dat wil zeggen overgave of onderwerping aan de wil van Allah. Letterlijk betekent moslim ‘iemand die zich overgeeft’. Allah is Arabisch voor ‘de god’, de ene almachtige en transcendente god, dezelfde god als die in de Thora, de psalmen en het evangelie. In de islamitische leer heeft God alles geschapen: de wereld, de hemel en de hel. God beschikt over al wat leeft en spreekt recht over de mensen op de laatste dag. In sommige opvattingen onttrekt God zich aan de verbeelding van de mens. God is niet te bevatten en alles wat de mensen weten over God, reikt God hun aan via openbaringen.

Vaak blijft de naam Allah onvertaald omdat het Arabisch van de Koran als heilige taal geldt. In het verlengde daarvan noemen veel moslims in Nederland zich liever moeslim (man) of moeslima (vrouw): dat is de Arabische uitspraak. Toch ligt de vertaling van Allah met God voor de hand omdat de islamitische leer benadrukt dat het om dezelfde god gaat als bij joden en christenen. In het Midden-Oosten gebruiken Arabischtalige christenen eveneens de aanduiding Allah. Een andere veelgehoorde aanduiding voor God is *Rabb* – zoals in *Ya Rabb of Ya Rabbi*, O (mijn) Heer – en ook die wordt door christenen gebruikt.

In de islamitische traditie kent Allah 99 namen die de eigenschappen van God uitdrukken en waarvan de belangrijkste zijn: ar-Rahman en ar-Rahim, de Genadige en de Barmhartige. Veel islamitische namen verwijzen naar een van de 99 namen van God, zoals Abd al-Latif (Dienaar van de Goedhartige), Abd an-Nasir (Dienaar van de Overwinnaar), Abd al-Aziz (Dienaar van de Uitmuntende), Abd al-Hamid (Dienaar van de Lovenswaardige), enzovoorts. De meest voorkomende naam die naar God verwijst is echter Abdallah (of Abdullah(i) of Abdel). De op de rozenkrans lijkende kralenkrans (*misbaha*) die mannen vaak bij zich dragen in het Midden-Oosten telt 99 of 33 kralen, die de namen van God verbeelden. In geval van een korte ketting met 33 kralen laat men de ketting drie keer rondgaan. God wordt zelden ‘vader’ genoemd, want dat impliceert volgens velen niet alleen een te grote intimiteit, maar verwijst ook naar de